

HISTORISCHE KRING

voor noordelijk Hunsingo

HALFJAARLIJKS BERICHT

ISSN 0928 - 5652

no. 12 maart 1996

INHOUD

Mededelingen van het bestuur	pag. 2.
Jaarverslag 1995	pag. 2.
Verslag van de Najaarsbijeenkomst	pag. 4.
Boerderijen-onderzoek	pag. 4.
Van de Redactie	pag. 5.
Acta consistorii Warffumensis, deel 3, door C.G. Reinders	pag. 5.
Meer dan 20 Eeuwen Stitswerd bekeken, door M.A. Holtman	pag. 9.
Tuinieren in Oude Tijden, deel 1, door M.A. Holtman	pag. 13

REDAKTIE

M.Th. ten Bos, mw. A.C. van der Werf, J. Toonstra
Redactieadres: Oostervalge 12, 9989 EJ Warffum. Tel.0595-422318

BESTUUR VAN DE STICHTING HISTORISCHE KRING

J.P.J. Knol, voorzitter,	Postbus 29, 9989 ZG Warffumte, tel. 0595-422380
J. Toonstra, secretaris,	Oostervalge 12, 9989 EJ Warffum. tel. 0595-422318
M.Th. ten Bos, penningm,	de Laan 80G, 9981 GR Uithuizen, tel. 0595-431299
E. de Boer	
M.A. Holtman	
C.G. Reinders	
mw. A.C. van der Werf	
G. Broekhuizen	
J.F.B. Zuidema	

Er mag geen werk uit dit blad worden overgenomen zonder schriftelijke toestemming van de redactie.

MEDEDELINGEN VAN HET BESTUUR

DONATEURSBIJENKOMST

De voorjaarsbijeenkomst wordt gehouden op vrijdag 22 maart 1996 's avonds om 8 uur in de hervormde kerk te Breede. De heer M.C. Scheers te Warffum zal een lezing houden over het werk van de Stichting Het Woonhuis monument, toegelicht met dia's.

Deze stichting koopt en herstelt vervallen woonhuizen en bedrijfsruimten. Meerdere keren zijn oude panden van de ondergang gered.

Onder deze gerestaureerde objecten bevinden zich o.a. in Warffum de diaconiehuizen van de hervormde gemeente, de oude smederij aan de Pastorieweg no. 22, de huizen Oosterstraat 22 en 34, in Wetsinge de oude kosterij, in Middelstum café de Valk, verder ondermeer nog panden in Noordhorn, Aduard, Zeerijp, Appingedam, Winschoten e.a. plaatsen.

Het is dus alleszins de moeite waard om kennis te nemen van de werkzaamheden van deze Stichting waarvan de heer Scheers voorzitter is.

CONTRIBUTIE 1996

Donateurs en bestuursleden die de contributie voor 1996 nog niet hebben voldaan worden verzocht dit voor 15 mei a.s. over te maken op bankrekening 90.03.36.579 ten name van de Historische kring, 9981 GR Uithuizen onder vermelding donatie 1996.

Ook kunt u storten op gironummer 857400 ten name van de V.S.B.bank Winsum/Warffum onder vermelding van bovengenoemde bankrekeningnummer. Minimale contributie f 20,00.

HISTORISCHE KRING VOOR NOORDELIJK HUNSINGO - - JAARVERSLAG 1995

BESTUUR

In de samenstelling van het bestuur kwam geen verandering. Er zijn zes bestuursvergaderingen gehouden.

DONATEURS

Op 31 december 1995 was het aantal donateurs 72. Er waren drie nieuwe aanmeldingen en twee donateurs zijn overleden. De herkomst is als volgt: Warffum 19 (+2); Usquert 12 (-1); Kantens 4 (+1); Zandweer 2; Uithuizen 12; Uithuizermeeden 7; Roodeschool 1; Middelstum 2; provincie Groningen 2 (-1); overig Nederland 9; buitenland 2.

BLJEENKOMSTEN

Op 31 maart werd in de Herv. kerk te Kantens door Kl. Sierksma een lezing gehouden over Liudger in de Ommelanden, afgewisseld door muziek van het 16e eeuwse orgel. De tweede lezing was op 5 november in het Zielhoes te Noordpolderzijl met het vervolg van een diaserie over de boerderij Lutje Bos te Usquert door M.A. Holtman. Beide avonden werden goed bezocht.

HALFJAARLIJKS BERICHT

Deze verscheen in maart en september. Het typewerk dat anders verzorgd werd door A. van der Werf werd dit jaar gedaan door mevrouw Snitjer-ter Veer en mevrouw Kremer-ten Bos.

SUBSIDIE

Van de gemeente Eemsmond werd een subsidie ontvangen groot f 300,-

SCHENKINGEN

Van de heer M. Fokkens te Uithuizen een doos met 268 dia's over Usquert.

Via bemiddeling van M.A. Holtman: van de heer Chr. Reitzema te Usquert de notulen boeken (6 st.) van de opgeheven damclub te Usquert (1929-1991) en van de heer D.S. Clevering te Kantens een aantal notulenboeken van het opgeheven nutsdepartement Kantens. Via bemiddeling van J.P.J. Knol een kaart van de begraafplaats aan de Noorderstraat te Warffum.

ACTIVITEITEN

Herdenking 2e wereldoorlog. Op verzoek van de gemeente Eemsmond is een lesbrief over de 2e wereldoorlog geschreven door Meindert ten Bos. Bakker te Uithuizen verzorgde het drukwerk en de bestuursleden hebben de bladzijden gesorteerd en aan elkaar bevestigd. De gemeente nam 800 exemplaren af. Wegens grote belangstelling ook van buiten het onderwijs werden er nog 200 stuks bijgemaakt voor de particuliere verkoop. Donateurs van de Historische Kring werden in de gelegenheid gesteld om tegen gereduceerde prijs een exemplaar aan te schaffen.

Boek geschiedenis van Usquert. De heer G. Klok te Warffum was bereid het eindredacteurschap op zich te nemen. Er werd een strak schema aangehouden met als resultaat dat eindredacteur en redactie de kopy op 22 november konden afgeven bij de drukker/uitgever in Bedum. Voorjaar 1995 zal het boek verschijnen. Er zijn al diverse subsidies toegezegd. Bij voorintekening zijn ruim 600 exemplaren verkocht.

Adviezen straatnaamgeving. Op verzoek van de gemeente Eemsmond werden voorstellen gedaan voor de naam van enige nieuwe straten te Uithuizen en Roodeschool.

CONTACT MET ANDERE HISTORISCHE VERENIGINGEN

Op 6 maart werd op uitnodiging een bestuursvergadering bezocht van de Historische Kring Baflo in het dorps huis aldaar. Daar werd kennisgenomen van velerlei zaken waar Baflo mee bezig is en over en weer werden allerhande gegevens uitgewisseld.

Warffum, december 1995

J. Toonstra, secretaris.

NAJAARSBIJENKOMST

Voor de bijeenkomst met de donateurs op vrijdag 3 november 1995 was een goede belangstelling.

Ruim veertig personen waren aanwezig in het Zijlhuis te Noordpolderzijl waar de heer M.A. Holtman uit Kantens als spreker optrad.

Het was het vervolg van het leven en werken op de boerderij Lutje Bos te Usquert, waarvan tevens mooie dia's van tekeningen. Deze tekeningen zijn vervaardigd door wijlen mevr. C.P. Bos die op Lutje Bos gewoond heeft.

Onder de aanwezigen was de familie H.C. Bos van Uithuizen, de voorlaatste bewoners van de boerderij.

De voorzitter bedankte de heer Holtman voor het gebodene en overhandigde hem een kleine attentie. Ook de heer Zuidema werd bedankt voor het beschikbaar stellen en bedienen van de projector.

BOERDERIJEN ONDERZOEK

Van het Rijksarchief in de provincie Groningen ontvingen wij het volgende schrijven:

"Boerderijen zijn duidelijk aanwezig in Groningen en dus ook in de Groninger geschiedenis. In de archieven, die beheerd worden door het Rijksarchief in Groningen wordt veel onderzoek gedaan naar de geschiedenis van boerderijen. Te denken valt aan mensen, die hun familiegeschiedenis uitzoeken en daarbij stuiten op landbouwers, maar ook aan de samenstellers van zgn. boerderijenboeken, die voor een bepaald gebied de geschiedenis en bewoning van alle agrarische bedrijven uitzoeken.

Als eerste in een te starten serie onderzoeksfolders voor archiefgebruikers is dan ook verschenen de folder 'Boerderijenonderzoek'".

De inhoud van de folders omvat de vermelding van verschillende bronnen.

I Bronnen in diverse archieven.

- a. bronnen betreffende alle boerderijen in de provincie.
- b. bronnen die niet alle boerderijen betreffen.
- c. bronnen in verzamelingen van het Rijksarchief.

II Boerderijenboeken

III Overige literatuur

De folder is verkrijgbaar bij het Rijksarchief te Groningen St. Jansstraat 2.

VAN DE REDAKTIE

Voor het najaarsnummer 1996 is het volgende schema vastgesteld

Uiterste datum inzenden kopy	week 35	26 aug - 3 sept
doorlezen en correcties	week 36	2 sept - 8 sept
typen, kopieëren, gereedmaken		
voor verzending	week 37-38	9 sept - 22 sept
verzenden	week 39	23 sept - 29 sept

De redactie ontvangt graag artikelen en reacties op artikelen van de lezers.
Het redactieadres is: Historische Kring, Oostervalge 12, 9989 EJ Warffum.

ACTA CONSISTORII WARFFUMENSIS (3) door C.G. Reinders

24 januari 1639. Helperi smith heeft opnieuw problemen met zijn concurrent Jan smith. Op de bruiloft van Jacob Zeber zou Jan bepaalde beloften hebben gedaan aan kerkvoogd Alle Pieters (zijn naam staat op de gedenksteen in de toren). Meester Jan, geciteerd en verschenen zijnde verklaart dat hij met kerkvoogd Alle over een kwestie woorden had gekregen en ook boos tegen kerkvoogd Harcko Obeli was uitgevaren. Om de vrede te herstellen beloofde Jan een paard van Alle te beslaan. Het consistorie is niet geheel overtuigd en vraagt smid Jan zich te beraden of hij wel met een goed geweten aan het Avondmaal kan deelnemen. Geese bij 't Veel wordt weer eens opgeroepen en vermaand om zich weer bij haar eigen gemeente in Breede te voegen. Ze toont zich daartoe bereid, maar vraagt de vrijheid om daar te kerken waar het haar belieft. Het consistorie heeft geen bezwaar, mits ze haar eigen predikant niet minacht. Geese belooft daar met haar man over te zullen spreken.

14 April 1639. Het Heilig Avondmaal wordt gevierd, zonder dat vooraf de kerkeraad heeft vergaderd, dit wegens ziekte van pastor Gabriel Assueri. Het consistorie van vier personen vergadert steeds in Warffum onder leiding van de Warffumse predikant, die ook het verslag schrijft.

12 juli 1639. De namen van de nieuwe lidmaten en de nieuw ingekomenen passeren de revue. Jan Everts leeft in onmin met zijn vrouw; de pastor van Warffum en een ouderling zullen pogen hen te verzoenen.

16 oktober 1639. De nieuwe leden worden besproken en toegelaten tot het sacrament. Pastor Assueri klaagt dat Geese bij 't Veel nog steeds niet bij hem in de kerk komt; hij zal haar bezoeken en vermanen.

24 oktober 1639. Hero Lipkens had zich op de zaterdag voor de viering van het Avondmaal misdragen en is daarom weggebleven. Hij wordt vermaand en omdat hij berouw toont wordt hij niet gesuspendeerd.

22 januari 1640. Geese bij 't Veel is onverbeterlijk, want ze kerkt nog steeds niet in Breede; ouderling Edzo Fockes zal haar eens bezoeken. Nieuwe lidmaten en nieuw ingekomenen worden tot het Avondmaal toegelaten.

1 april 1640. Meester Hans chirurgijn was dronken geweest, maar omdat hij berouw toont wordt hij niet gesuspendeerd. Jan Alles wordt geciteerd wegens dronkenschap en Elle Jansen vanwege zijn lastige en ondeugende kinderen; beiden waren echter niet thuis. Geese bij 't Veel is niet te verbeteren; schoolmeester Aikenius zal haar meedelen, dat ze pas weer aan het Avondmaal mag komen, wanneer ze beterschap heeft getoond.

1 juli 1640. Censura morem gehouden en Jan Alles wordt vanwege zijn drankmisbruik gesuspendeerd tot beterschap is gebleken. Pastor Ubbenius stelt voor om in de week aan de schoolkinderen catechisatie te geven, hetgeen het consistorie een goede gedachte vindt.

30 september 1640. Censura morem gehouden, maar er waren gelukkig geen swaericheden. Ouderling Jan Hijlckes ondertekent deze keer voor het laatst de notulen.

Voorafgaan aan de vieringen op 3 januari 1641 en op 29 april daaraanvolgend is geen consistoriale vergadering gehouden, omdat in heel het kerspel vrede en rust heerste.

28 juli 1641. Opnieuw geen swaericheden; de namen der nieuwe leden passeren de revue en aangezien er op niemand wat te zeggen valt, worden ze toegelaten tot het Avondmaal.

5 november 1641. Nieuwe leden worden voorgesteld en toegelaten. De weduwe van Tijmen Harmens geeft grote ergernis vanwege de omgang in haar huis met Berent wever. Ze wordt ernstig vermaand en belooft de wever buiten de deur te houden. Trijne, de vrouw van Jan Jansen schoenlapper wordt vermaand vanwege oneerbare conversatie met dezelfde Berend wever. Trijne betuigt stellig haar onschuld en moet ook beloven Berent buiten de deur te houden, ze wordt niet gesuspendeerd. De notulen worden voor het laatst ondertekend door pastor Gabriël Assueri op De Brede; hij is op 6 maart 1642 te Breede overleden.

28 januari 1642. Censura morem gehouden en Stine de vrouw van Claes stelmaker vermaand wegens kwaadspreken; daar ze beterschap belooft, wordt ze niet gesuspendeerd. Jacob Jansen wordt geciteerd wegens beschuldiging van diefstal, waarvoor hij ook al voor het gericht moet verschijnen. Hij betuigt zijn onschuld en weet het consistorie daarvan te overtuigen en krijgt de toezegging van bijstand. Tot verdriet, ergernis en droefenis der bureu is er grote ruzie tussen Peter Remmerts en zijn vrouw. De pastor van Warffum zal hem aanzeggen dat hij zich van het Avondmaal moet onthouden en dat beiden zo spoedig mogelijk voor de kerkeraad moeten verschijnen. Jan Alles heeft beterschap getoond en mag weer communiceren. Vanwege de vacatures in het consistorie zijn beide diakenen opgeroepen de vergadering te versterken; zij ondertekenen: Tammo Lubberti en Duiert Cornellis. De naam van Tammo kwamen we tegen in 1638 bij het leggen van de eerste steen van de toren tegen als kerkvoogd; hij is gelijktijdig diaken, hetgeen in deze periode niet ongebruikelijk was.

8 april 1642. Peter Remmerts maakt nog steeds ruzie met zijn vrouw en wordt gesuspendeerd tot beterschap is gebleken. Sywke Jurjens klaagt over diaken Duyrt Cornelis, die land zou hebben onderverhuurd. De kerkeraad onderzoekt de zaak en acht Duyrt onschuldig. Beiden worden vermaand tot verzoening, maar daartoe is Sywke niet genegen. Pieter Euker op de Brede heeft aangebracht dat de pastoorsche (weduwe van ds. Assueri) uit de kerk zal wegblijven, indien Geese bij 't Veel nu, na het overlijden van haar man, weer in de kerk en aan het Avondmaal komt. Ouderling Edzo Fockes zal de pastoorsche bezoeken en trachten een verzoening met Geese te bewerkstelligen.

10 augustus 1642. Sywke Jurjens is nog steeds haatdragend jegens diaken Duyrt Cornelis; bovendien weigert hij voor het consistorie te verschijnen; wel wil hij eerstdaags de predikant opzoeken. Kennelijk acht hij de kerkeraad bevooroordeeld, nu de diakenen vanwege de vacatures het consistorie versterken. De kerkeraad echter verwerpt de minachting van haar vergadering en ds Ubbenius zal Sywke dat bij het aangekondigde bezoek ernstig aanzeggen; voorts zal hij tot verzoening worden vermaand, met als stok achter de deur verder gaande maatregelen volgens de kerkorde. Sywke vertoont zich echter niet in de weem en blijft dus gesuspendeerd.

10 november 1642. Sywke Jurjens is nog steeds niet tot verzoening bereid. Schoolmeester Aikenius moet hem vragen of hij zijn haat wil afleggen en zo niet, dan blijft hij gesuspendeerd. Sywke laat zich door meester meenemen naar het consistorie, waar de zaak wordt uitgepraat en een volledige verzoening volgt, waarop Sywke met vreugde weer wordt toegelaten tot het sacrament. Zoals gebruikelijk worden de nieuwe leden besproken en toegelaten.

30 maart 1643. Geertruyt, de weduwe van Eisse Jansen beklaagt zich over Elle Jansen timmerman, die in het donker dronken haar huis binnenkwam en haar en haar dochter heeft uitgescholden en geslagen. Morgen na kerktijd zal hij zich moeten verantwoorden. Elle Jansen is kennelijk een moeilijk geval, het consistorie heeft heelwat met hem en andere vaste klanten te stellen. Het is nu al weer geruime tijd geleden dat ouderling Jan Hijlckes is gestorven; de broeders zullen tegen de eerstkomende vergadering uitkijken naar een geschikte opvolger en pastor Martinus Ubbenius zal ruggespraak houden met jonker Johan Sickinge. Op 31 maart na kerktijd werd Elle Jansen onder handen genomen, hij bekent en heeft berouw en moet naar Geertuyt gaan om vergeving te vragen. De notulen worden voor de eerste maal ondertekend door Aikenius Schepel pastor op de Brede; hij was afkomstig uit Westerwolde, werd aangesteld door unicus collator Johan Clant van Bredenburg en deed als condidaat intrede in Breede, welke gemeente hij diende tot zijn emeritaat in 1668. Vanwege de vacature ouderling wonen de diakenen nog steeds de vergaderingen bij.

7 juli 1643. Bij het houden van cesura morem blijken er geen swaericheden te zijn en de kwestie van de nieuwe ouderling wordt verschoven naar een volgende bijeenkomst.

11 oktober 1643. Op de handel en wandel der nieuwe leden is niets aan te merken, zodat ze worden toegelaten tot 's Heren tafel.

17 oktober 1643. Er wordt vergaderd omdat enkele lidmaten van het Avondmaal wegbleven. Peter Eenkes en zijn vrouw bleven weg vanwege een probleem met Geese bij 't Veel. De predikant had wel een toezegging gekregen, maar de verzoening had nog niet plaatsgevonden. Beide predikanten zullen zich er nu mee bemoeien. Berend wever was absent, maar was verontschuldigd door zwakheid en pijn aan de hals. Hoycke korvemaker en zijn vrouw zijn tweemaal geciteerd en niet verschenen. Ze zullen nog één maal geciteerd worden, volharden ze dan nog in hun ongehoorzaamheid, dan zal volgens de regels der kerkorde tegen hen worden opgetreden. Peter Remerts wordt geciteerd, maar laat zich door Albert backer verontschuldigen, omdat hij ijlings naar Groningen moest. De predikant zal hem vermanen.

18 januari 1644. Hoycke korvemaker verschijnt, belijdt zijn schuld, vraagt vergeving en wordt daarop ernstig vermaand.

Bijna elke vergadering blijken er nieuwe ingekomenen te zijn met het verzoek aan het Avondmaal te worden toegelaten en vrijwel steeds blijken daar geen beletselen voor te zijn.

18 april 1644. Er zijn geen problemen, nieuwe lidmaten en nieuw ingekomenen worden toegelaten.

24 juli 1644. Egge Reinders heeft een schuitenschuiver uit Sapmeer kwalijk bejegend met de bedoeling hem uit het kerspel te verjagen. Het gericht heeft de zaak in handen en zo lang de zaak loopt mag Egge niet aan het Avondmaal, hetgeen hem door de predikant zal worden aangezegd.

29 november 1644. Jacop Schroer wordt berispt wegens woeker en de nieuwe leden worden aangenomen.

5 april 1645. Geciteerd door de schoolmeester en verschenen is Egge Reiners, die door het gericht is veroordeeld tot een geldboete; wegens zijn zonde en de gegeven ergernis suspendeert de kerkeraad hem voor één keer van het Avondmaal. Tiaert Bertelts die in dronkenschap overlast in de herberg bezorgde wordt vermaand. Hij betuigt spijt en wordt toegelaten.

3 juli 1645. Geciteerd en verschenen zijn Jacop Jansen en zijn vrouw Froucke in verband met herhaalde woeker. Ze hadden aan Albert van Velen 17 daalder geleend tegen een rente van een halve stuiver per daalder per week. (wanneer er in een daalder 30 stuivers gaan, bedroeg de rente op jaarbasis 87%) Vanwege hun hardnekkigheid worden ze streng vermaand en uitgesloten van het Avondmaal tot beterschap bewezen is. Trijnen, de dochter van Jan Hindricks, die zich met Sywert Douwes verlopen (ergerlijk gedragen) had en daarom een tijdlang was gesuspendeerd, verzoekt onder tranen om weer tot de viering van het sacrament te worden toegelaten, hetgeen goed wordt gevonden.

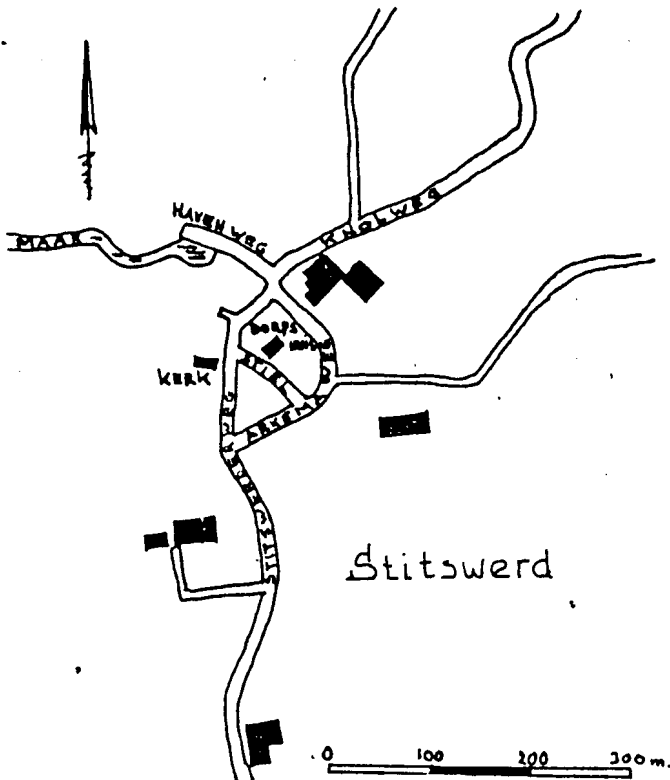
10 oktober 1645. Ludger Jansen beklagt zich over Sywke Jurgens, die kwaad van hem had gesproken. Sywke die het kwaad slechts bij geruchte had gehoord betuigt zijn spijt waarop de verzoening tot stand komt.
wordt vervolgd

MEER DAN 20 EEUWEN STITSWERD BEKEKEN door M.A.Holtman te Kantens.

In Juni en begin Juli 1995 kreeg Stitswerd een diepriool. Deze werd gelegd door de Stitswerderweg, de Havenweg en de Akkemaweg, dus feitelijk helemaal rondom in de bebouwde kom van Stitswerd. Het was een prachtige gelegenheid om in het verleden van het dorp te kijken. Stitswerd is een wierde en werd vóór de aanleg van de dijken tijdens stormvloed en omspoeld door de zee.

In haar eerste aanleg waren er op de naakte kwelder één of twee boerderijen gevestigd op natuurlijke hogere ruggen in het landschap. Deze bewoning breidde zich in de loop van de tijd uit en in het begin van de jaartelling is er al sprake van een klein boerendorp. Zo'n ontwikkeling vond dr. van Giffen in 1932 bij de systematische afgraving van de wierde Ezinge. En op de wierde Stitswerd zal het wel niet anders zijn geweest. Op de Palen, tussen Westerwijtwerd en Stedum, zijn de wierden na hun eerste verhoging steeds weer door de zee omspoeld en werd de omgeving door slib opgehoogd, zodat de zool van de oude wierden ongeveer 1,50 meter onder het omringende maaiveld ligt.

De zool van de wierden van Joeswerd bij Aduard, Garnwerd, Oostum en Rottum lag eveneens op een hoogte van ongeveer 0,20-0,30 meter boven A.P. naar v. Giffen meldt in "Het dalingsvraagstuk der Alluviale Noordzeekusten". Hij vermeldt erbij, dat langs de Weser nog veel hogere terpzolen zijn gevonden, tot meer dan 2 m. + A.P..

Langzamerhand breidde het dorp Stitswerd zich uit en zal de behoefte zijn gevoeld om een geestelijk leider te hebben. De Friezen die hier toen woonden hadden n.l. geen eigen afgodsbeeldjes en ze deden vermoedelijk aan verering van zon, maan en sterren. Onder invloed van de Romeinse beschaving (de Romeinen hebben hier nimmer geheerst) kwamen hier godenbeeldjes van Thor, Minerva en meerdere goden die we uit het Middellandse zeegebied kennen. Deze beeldjes zijn in Rottum, Kantens en op Walsweer aan de Klinkenborgerweg gevonden.

De indeling van de wierde werd als volgt: in het midden bij de natuurlijke wel of put woonde de asega of priester met daaromheen in een kring de boeren met hun huis op een kleine verhoging en met de achterzijde van het huis aan de Ossegang, een cirkelvormige weg die om de hele wierde liep en aanvankelijk de enige publieke weg was. De wegen voor de boeren naar hun landerijen, die vaak door twee of drie boeren gebruikt werden, heetten gewoonlijk Notweg of Netweg (van oorsprong de Noetweg, denk aan het woord nooddrift). Die Netweg hadden we ook in Stitswerd. Het was de brede ingang van het groenland even voórbij de reed naar Zuidwenda, waar Stol, den Dikken en Venema-Stiksma wonen. Nu begrijpt U misschien ook mijn woede nadat in ruilverkavelingsverband deze ingang van de Netweg werd weggehaald. Maar dat is evenzo het geval bij het vernielen van de kleine wierde Neerbille aan de Stitswerderweg die in de maand Mei werd geslecht, maar in Augustus keurig hersteld is.

Deze voornoemde Ossegang die in later eeuwen werd gevormd door de Akkemaweg en het cirkelvormige stuk land dat niet is afgegraven achter de kerk was aanvankelijk veel kleiner. Te oordelen naar het bodemprofiel was de oude wierde tot de vijfde eeuw rondom ongeveer 40 meter kleiner. De achterzijde van de huizen (boerderijen van hout en zoden) lagen ongeveer ter hoogte van het Dorpshuis aan Stiel, Stitswerderweg 7 (het huis van Piet Pastoor) en Stitswerderweg 1 (het huis van opa Kobus). De onderste mestlagen liepen verder naar buiten, maar er waren geen paalgaten te zien. Dat zagen we pas bij het Dorpshuis op de eerste zodenverhoging.

Op de onderste mestlaag vonden we scherven aardewerk uit de eerste tot de derde eeuw. Op deze mestlaag was een zodenlaag van 75 cm. dikte aangebracht. Op die laag vonden we dikker aardewerk dat verschraald was met gemalen kiezel of zandkorrels. Verschraald wil zeggen, dat de klei werd gemengd met een andere stof waardoor de vetheid verlaagd werd en de klei kon worden gebakken zonder te scheuren. En de alleroudste scherven uit de eerste tot de derde eeuw behoorden tot het ruwe, inlandse aardewerk dat verschraald was met mest. Je kunt soms de strodeeltjes nog zien in zo'n scherf. Ook waren er veel scherven die verschraald waren met gemalen schelpen.

Die zijn meestal afkomstig uit de 9 en 10e eeuw, maar ze zijn in Groningen ook bekend uit de eerste eeuwen van de jaartelling. (mededeling van de heer Groenendijk, de prov. archeoloog) Maar dan zijn de schelpen slecht gemalen en is het vaatwerk ruw afgewerkt. In één afvalkuil vond een zootje van Pastoor scherven van grof Karolingisch vaatwerk dat verschaald was met gemalen graniet en van een urn uit de negende eeuw met schelpgruis.

Ter hoogte van het Dorpshuis in Stiel kregen we de mooiste doorsneden te zien. We hadden een grondboor meegenomen en zodoende de gelegenheid verder te boren dan de vereiste sleuf diep was. En dat was al een heel eind. De sleuf was twee meter diep bij de voordeur en dat punt onderin was nog 67 cm. boven Nieuw Amsterdams Peil. Daaronder lagen nog 60 cm. mestlagen. Die waren door de eeuwen heen erg ineengedrukt. De indruk bestond, dat het een vaste plaat was. Bij onderzoek onder een vergrootglas bleek het dan mest te zijn. Boven die mestlaag was een zodenlaag van 75 cm. hoogte. Daarop verbrande resten van een huis of boerderij op een verhoging van ongeveer 30 cm. met een lengte van ongeveer 12 meter. En even verder omhoog in Stiel, juist voorbij dat verbrande huis een schots en scheve plattegrond met paalgaten en de ondereinden van enkele palen. Dit was ter hoogte van de voorzijde van het Dorpshuis. Ook een halfronde cirkel en bijzondere verkleuringen waren daar te zien. Meestal was dat laatste een asgat, waarin de vroegere bewoners de as uit de open haard deponeerden. Die asgaten vonden we door heel het dorp.

Op de hoek bij de fam. Pastoor (Stitswerderweg 7) met de Akkemaweg zat onder de weg een ronde put. Naar de stenen te oordelen uit ongeveer 1700-1800. Vlak ernaast vonden we een paardekop en we hebben niet gezocht of er nog een geraamte aan vast zat. Een vijftien meter verder omhoog op de Stitswerderweg was een brandhaard in de verder ongeroerde zodenlaag te zien. Hierin vonden we slakken die vrijgekomen waren bij de bronsbereiding. Ook waren er enkele ijzerslakken.

De doorsneden waren op de meeste plekken in het dorp als volgt: Eerst een mestlaag van 20-60 cm. Daarop een zodenlaag van ongeveer 75 cm. met daarop een bouwvoor die duidelijk als zodanig was gebruikt van 15-20 cm. Op deze hoogte was akkerbouw mogelijk. Daarop weer een zodenlaag van 75 cm. met een bouwvoor. Maar op de Stitswerderweg was de bovenste zodenlaag soms maar 40 cm. Naar de vondsten te oordelen was de bovenste zodenlaag reeds vóór de twaalfde eeuw voltooid. Daarop was in de loop van de eeuwen een verhardingslaag aangebracht van 40-75 cm. Eerst primitief met botten, as en ander afval. En later met steen, waarbij de onderste lagen veel kapotte kloostermoppen bevatten. Duidelijk te herkennen aan de veelkleurige doorsnee. De oudste bakstenen werden nl. niet gemengd en daarna gebakken, maar gewoon gestoken uit de klei langs een priel en dan gebakken. De stukken land waaruit dat gebeurde, hadden tot voor enkele jaren nog de namen van "leemdobben" in Rottum en "kerkboor" in Kantens en Zandweer.

Denk nu niet, dat er voor de twaalfde eeuw geen wegen waren in Stitswerd. Duidelijk was dat in de Stitswerderweg ter hoogte van Stitswerderweg 4 (Kok) en over de volle lengte van Stiel te zien onder de bovenste zodenlaag. Er liep een smal lijken- of kerkepad met als verharding as, botten, scherven die vergaan waren en stukken zachtgebakken steen. Dit laatste viel meestal uitelkaar als je het probeerde te ontleden. Zo'n lijkenpad liep gewoonlijk door vanaf de kerk naar de verstaafgelegen boerderijen. In het Friese Schoutenrecht, dat evenwel hier niet van toepassing was, wordt geboden dat op het zwet (grens) van twee boeren een lijkenpad moest worden vrijgelaten van vier voeten breed. Blijkbaar werd deze gewoonte ook in Groningen toegepast, want dorpen met een radiale indeling als Stitswerd, Kantens, Middelstum, Spijk, Marssum, Biessum enz. hebben allemaal straatjes die straalsgewijs toelopen naar de kerk. De rondgaande weg om het dorp is de ossegang, waaraan de boeren woonden.

Helaas is door de wierdeafgravingen in het begin van deze eeuw veel van de vroegere indeling verloren gegaan. En bovendien waren niet alle wierden zo ingedeeld. Vermoedelijk heeft Rottum tot de vijfde eeuw deze indeling ook gehad en is ze onder invloed van de laatromeinse transgressie verlaten door de mensen of zijn de mensen er weggespoeld. De zee is altijd in beweging en soms komt ze een heel eind hoger (transgressie) en soms kent ze een periode dat ze wat lager staat (regressie). In de transgressieperiode van 400-700 is de zee wel 2,50 meter hoger gekomen en was de noodzaak aanwezig om een wierde op te hogen.

Vermoedelijk was de stichting van een klooster op Rottum heel begrijpelijk. De wierde was vermoedelijk op het eind van de twaalfde eeuw bijna onbewoond en was in bezit genomen door de monniken om daar een soort commune te vormen. Er zullen enkele boeren hebben gewoond, want in de bezitterslijsten van het klooster Werden in Duitsland rond het jaar 1000 n. Chr. worden een viertal boeren in "de Rottun" genoemd. In de doorsnee op het Lage Eind was op de driesprong op een meter diepte een laag van 40 cm. te zien met daarin half vergane waterplanten. Dat kon natuurlijk niet gebeuren als er mensen hadden gewoond. Het was ook geen "fait" geweest. Een fait is een drinkplaats met zoet water voor mensen en schapen op de wierde. Deze werd gewoonlijk wel vrijgehouden van begroeiing. En een omdijkte drinkplaats met zoet water onderaan de wierde voor de koeien en de paarden werd gewoonlijk een "dob" genoemd. In Rottum is vorig jaar dieprietool aangelegd.

(Wordt vervolgd)

TUINIEREN IN OUDE TIJDEN, door M.A., Holtman

Door een liefhebber van tuinen werd me gevraagd, om een oud boekje met gotische letters om te zetten in hedendaagse letters. Naar de taal te oordelen dateert het uit de 18e Eeuw.

Die constelic ende wel alderley boomen inten wil/ die sal ten eersten weten/ hoe veel die boomen tot malcanderen gelijkjer zijn/ dat die potinghe oft intinge so veel dies te beter vruchten dragen/ gelijk voor gheseyt is/ in die thien regulen der ghemeynder onderwijsingen.

Die eerste wijze om te poten is deze/ Wanneer den intstock oft pootroede wort ingedrongen ende ghesteken tusschen die schale oft schorsse ende dat hout/ Dwelcke behoort te geschieden inden Meye oft April/ als die basten oft scalen lichtelic mogen afgelost worden van dat hout.

Ende het geschiet alsoe

Ten eersten/ neemt eenen boom oft struyck voor u/ ende saecht hem met eender scerper sagen af/ oft snijdt hem af met een goet scerp messe/ ter plaetse daer hi reynste ende vol saps is ende paleert die gesaechde plaetse met basten die ghy nemen sult van dat af gesaechde stuck. Daer na bint den stamme met eenen coorde oft met een teenen van deken/ ende steect dat tusschen die gebonden scorsse des poetstaves met een bandeken/ pinne ofte spije van vlierboomen hout/ oft van yser ghemaect. Nochtans also/ datse niet en splijte noch en breecke. Daer nae steect in dye plaetse des pins oft des spies dat inttacken/ dwelcke ghy te voren sult afgebroken hebben van eenen boom die van goederaert is ende niet dan eenen iaer out. Ende dat kent ghi daer by/ dat een yegelic deel van eenen tack een ghezwil ende knoecsken heeft/ ghelijckerwijs als eenen vinger leden ende knokelen heeft. Dat selve intrijsken besnijt aen dese sijde onder dat knoecsken/ nochtans wacht wel dat ghi die keerne oft dat merch niet en raect. Ende aen die ander sijde sult ghi die bovenste scelle oft schorsse properliken ende subtijlicken aflossen/ also dat dat tacken oft geerdeken hem effen voeghe tot den stamme oft struycke. Daer na trect dat bandeken pinneken oft spieken weder daer wi/ ende neemt den inttacke/ ende keert die groene schelle oft basten/ aen die scelle des poetstams/ alsoe dattet slecht ende recht in dye hoochte stae. Den tack moecht ghy over den struyck vier oft vijf vingher breet laten gaen/ oft acht op dalder meeste.

Alsulcken tack moecht ghy poten oft inten twee oft vier op eenen stock/ nae dyen dat hy breet is/ ende lijden can nochtans alsoe/ dattet een vanden anderen eenen vingerlanck versceyden sy. Daer na bindet vast tsamen/ slaet daer een goet mest over ende bindet met eenen doeck alsoe datter ghenen reghen noch lucht tusschen comen en mach/ ende hem schade doe. Deze potinghe gheschiet in die stammen die groot zijn/ oec in die oude boomen/ die stercke schellen oft basten hebben/ als Appelboomen/ Peerboomen

Buycht eenen Queedeappel tack/ als hi gekloyt heeft/ daer die Queedeappel aen hangt ende wast/ in eenen aerden pot/ ende graeft den pot in daerde/ ende laet dye Queedeappel daer in wassen/ So wort die seer groot/ Mer wilt ghi conste daer mede bedrijven/ Soe laet u eenen aerden pot maken/ die op den bodem eens menschen aensicht hebbe/ oft wat figuree dat ghi wilt/ ende als die Queede bloyt/ So buycht den tack met der Queeden inden aerden pot/ soe wort die groot/ ende wast in des menschen forme/ ofte in die figuree dye daeronder is/ ende daer sy op rust/ Desghelijcs moecht ghi oec doen met pruymen/ ende aerdappelen.

Besluit van dat poten/inten/oft griffien.

Lieue gongstige Leser wt alle voorzeide orsaken ist openbaer/ hoe wel eenen yegelijke potinge/ oft intinge beter is van gelijk ut gelijk/ so ghelucket nochtans oec in ongelijcke/ gelijk alst vertelt is. Ende daeromme wie dat dat oeffenen wil ende menigherhande beproeuen/ die mach veel wonders sien ende doen.

Wat dinc dat byden bomen grote genuecten/ lust / ende playsant maect.

Ten eersten datmen menigherhande soorten van boomen plante/ Want een yeghelic rechtsinnich huysvader/ dye op zijn voetsel neeringe ende nootdrift acht heeft/ die bestelt met alder neersticheyt dat hem alsulcke boomen ghebracht worden/ Ja oec dicwils wt verre en de vreemde landen

Ten anderen.

Wanneer die bomen sijn cierliken in eenen recht ordine ghepoet ende geset worden/ dat verhuecht ende verfraeyt oeck dye menschen wt der maten seer. Daeromme sal een yegelic sijn boomen recht behouwen/ ende cierlicken stichten. Ende diet niet en weet noch en can/ die sal ander luyden daer toe krijghen/ die daer weten mede omme te gaen.

Ten derden van welriekende ende gecruyde vruchten.

Splijt eenen boom in twee/ oft eenen tack van eenen vruchtbaren boom/ al tot der keerne toe/ snijdt dat hout wt/ ende legt daer in ghepulverde materie/ van welckerley cruyt ghy wilt/ oft van wat verwe dat ghi begeert. Daerna bindet dan vast weder toe met lijnwaets banden/ ende besmeret met leem ende koyen mist. Dan sal die vrucht aen haer nemen/ beyde die cracht ende die verwe/ nae die specerie/ die ghi daer in besloten hadt.

Hoe dat suere vruchten soet sullen gemaect worden.

Wordt vervolgd.

Nieuwe Archiefwet: onderzoek wordt makkelijker en niet duurder

GRONINGEN - De per 1 januari 1996 in werking getreden Archiefwet 1995 zorgt ervoor dat iedereen de Nederlandse archieven gratis kan raadplegen. Dat is een plezierig bericht voor iedereen die wel eens in de archieven duikt. Niet alleen de tienduizenden die hun familie naspeuren, maar ook zij die de geschiedenis van hun woonplaats, hun huis of hun rechten onderzoeken, kunnen bij het Rijksarchief en het Gemeente-archief terecht.

Voor de bezoekers van het Rijksarchief heeft de invoering van de wet de prettige consequentie dat de raadpleging van de microfilms van de burgerlijke stand voortaan kosteloos kan geschieden. Voor de velen die onderzoek doen naar hun voorouders is dat een welkome besparing.

In het Nederlandsé, en zeker ook het Groningse, archiefwezen verandert op dit moment veel. Het wil trachten van het enigszins stoffige imago af te komen en de overstap te maken naar moderne dienstverlening van historische informatie. De Rijksarchiefdienst (met een vestiging in elke provinciehoofdstad) is met ingang van 1 januari 1996 een 'agentschap' geworden. Dat houdt in dat de dienst onder verantwoordelijkheid van het ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen een zekere zelfstandigheid heeft gekregen en daarmee bedrijfsmatiger kan gaan werken. De dienst wil daarmee betere diensten leveren aan het publiek en aansluiting zoeken bij de snelle ontwikkelingen op het terrein van de informatietechnologie.

Bij het Gemeente-archief, onderdeel van de Dienst Informatie en Administratie van de gemeente Groningen, was de raadpleging van microfiches gratis en dat blijft zo. Hier heeft het van kracht worden van de nieuwe wet geen directe gevolgen voor de bezoekers. Op termijn is dat echter wel degelijk het geval. De nieuwe wet dwingt de gemeente na-

melijk om haar administratie beter te regelen. Dat zal er uiteindelijk toe bijdragen dat onderzoekers de beschikking krijgen over historische informatie die completer en gemakkelijker toegankelijk zal zijn.

Een belangrijke stap in een betere dienstverlening is de gezamenlijke huisvesting van Rijks- en Gemeente-archieven in Cascade in Groningen, het nieuwbouwproject bij het hoofdstation. Vanaf begin 1997 zal een ieder die historische informatie over stad of provincie wenst, terecht kunnen bij de Groninger Archieven. Het publiek heeft dan met nog maar één loket voor de historie te maken. Een loket overigens dat een riante studiezaal en vele onderzoeks- en informatiefaciliteiten omvat. Ook het Gronings Audiovisueel Archief, de bewaarplaats van al het oude Groninger film- en geluidsmateriaal, wordt in de Groninger Archieven geïntegreerd. Daarmee geeft Groningen een voor Nederland unieke historische service op één plaats.

D. G. doriderdag 4 januari 1996

Uit de OMMELANDER COURANT
van 4 januari 1996.

•• Mr. H. VAN MARLE, Notaris te Middelstum, gelenkt, ten verzoeken van de Erven DERK TAMMES KNOL, te Rottum, op MAANDAG, DINGSDAG en WOENSDAG, den 12den, 13den en 14den Julij 1847, telkens des namiddags te 1 uur, aan de Boerenplaats aldaar, publiek te verkoopen:

Een compleet **BOEREN BESLAG**, bestaande in 9 beste WERKPAARDEN, waaronder een rijk bereiden 7jarig zwart MERRIEPAARD, 30 stuks HORENVEE, 30 SCHAPEN en 3 VARKENS, beste BOEREN, KERN-, MELK- en ANDERE GEREEDSCHAPPEN, 1 KAPWAGEN, CHAIS, 4 VELDWAGENS, 4 PLOEGEN, 4 EGGEN en 3 WIPKARREN.

Vooris **HUISMOBILIAIRE GOEDEREN**, wijdens de te VELDE staande **VRUCHTEN**, als: 9 B. WINTERGERST, 3 B. KOOL, 1½ B. WEITE, 2½ B. ROGGE, 4 B. HAVER, 2 B. BOONEN, enige Akkers AARDAPPELEN, mitsgaders 10 B. TOPGRAS en de NAWELDE van 14 B. LAND.

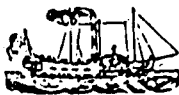
Zullende den 1sten dag de Vruchten te Velde en de Na weide, den 2den dag de Levende Have en den 3den dag de Boeren Gereedschappen en Inboedel verkocht worden.

Mr. H. VAN MARLE, Adv. en Not.

UIT DE HAND TE KOOP:

Eene der beste **VROUWEN ZITPLAATSEN** in de Martini kerk, in de onmiddellijke nabijheid van den Predikstoel. Adres bij den **UITGEEVER** dezer COURANT.

AAN LANDVERHUIZERS

wordt te Rotterdam de gelegenheid aangeboden, om op eene zekere, goedkope en alleszins spoedige wijze naar de **VEREENIGDE STATEN van NOORD-AMERIKA** te reizen, en zulks

WEKELIJKS per **STOOMBOOT** naar **HAVRE**, corresponderende op de Pakketbooten naar **New-York, New-Orleans**, enz.

Nadere inlichtingen omtrent **PASSAGIEGELD** en **KOSTEN** der **LEVENS MIDDELEN** gedurende deze reis zijn op franko aanvragen te bekomen ten Kantore van **SMITH en Co.**, te **Rotterdam**.

AANBESTEDING.

De **BEVOLMACTIGDEN** tot het doen **INPOLDEREN** der **LAGE LANDEN** tusschen **GROOTE GAST** en **LUTKE GAST** zijn voornemens, bij geslotene Brieven uit te besteden: het **BOUWEN** van eenen nieuwen kapitalen **WATERMOLEN**, met **BIJLEVERANTIE** der daartoe benodigde **MATERIALEN**; zullende de Brieven binnen moeten zijn vóór of uiterlijk op den 17den Julij e.k., aan het **GEMEENTEHUIS** te **Groote Gast**, alwaar het Bestek acht dagen bevorens ter inzage zal voorliggen.